

ХУҚУҚИЙ АНИҚЛИК ПРИНЦИПИНИНГ ҚОНУН ИЖОДҚОРЛИГИ ЖАРАЁНИДА ҚЎЛЛАНИЛИШИ НОРМАТИВ-ХУҚУҚИЙ ХУЖЖАТЛАРДАГИ НОАНИҚЛИКЛАР ВА ЗИДДИЯТЛАРНИ КАМАЙТИРИШНИНГ ВОСИТАСИ СИФАТИДА

Илхомжон Юсупов

Тошкент давлат юридик университети

ўқитувчиси

i.yusupov@tsul.uz

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7084470>

АННОТАЦИЯ:

Ушбу илмий мақолада ҳуқуқ принциплари ва ҳуқуқий аниқлик принципининг тушунчаси, ҳуқуқий аниқлик принципининг қонун ижодкорлиги жараёнида тутган ўрни ва аҳамияти юзасидан асослантилган фикрлар билдирилган.

Шунингдек, ҳуқуқий аниқлик принципининг ўзига хос жиҳатлари ҳақида, ҳуқуқий аниқлик принципининг амалиётга кенг тадбиқ этилиши натижасида кутилиши мумкин бўлган натижалар баён этилган. Ҳуқуқий аниқлик принципининг ҳуқуқий тартибга солишнинг барча соҳалари, барча тармоқлари учун зарурий аҳамиятга эга эканлиги ҳамда барча ҳуқуқ ижодкорлари учун мажбурий аҳамиятга эга бўлган принцип сифатида амал қилиши Ўзбекистон Республикасининг қонун ижодкорлиги соҳасидаги фаолияти учун зарур эканлиги бўйича муаллиф фикри тегишли тартибда баён этилган ҳамда айрим мисоллар орқали ҳуқуқий аниқлик принципининг зарурати ҳақида сўз юритилади.

Ҳуқуқий аниқлик принципи юзасидан ҳуқуқшунос олимларнинг ва муаллифнинг фикрлари ва таҳлилий маълумотлари келтириб ўтилган.

Шу билан биргаликда ҳуқуқий аниқлик принципининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида маълумотлар баён этилган.

Калит сўзлар: Ҳуқуқ принциплари, ҳуқуқий аниқлик принципи, ҳуқуқ ижодқорлиги, қонунийлик, фуқароларнинг қонун олдида тенглиги, инсонпарварлик, демократизм, одиллик, ҳуқуқни қўллаш

Қонунларни яратиш ва уларни амалиётга тадбиқ этишдан олдин қонун ижодкорлиги жараёнида муҳим бўлган қоидаларга амал қилиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бу қоидалар ҳуқуқ принциплари шаклида майдонга келади ва ҳар қандай қонун лоиҳаси ишлаб чиқиляётганда мазкур ҳуқуқ принципларига қатий амал қилиш, келгусида яритилаётган ва амалга тадбиқ этиляётган қонунларнинг мазмунини ва самарадорлигининг мезонини белгилаб беради.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг мазмунидан қуйидаги ҳуқуқий принципларни, яъни ҳуқуқ устунлиги, демократизм, инсон ҳуқуқлари ва эркинликларининг олий қадрият эканлиги, халқаро ҳуқуқнинг умумэтироф этилган қоидалари ва нормаларининг амал қилиши, Конституция ва қонунлар устуворлиги, тенг ҳуқуқлилик, барча мулк шаклларининг тенглиги, одил судлов принципларини англаш мумкин.

Ҳуқуқий аниқлик принципи Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилигида киритилмаган янги принцип ҳисобланади. Бу принципнинг амалга киритилиши қонун ижодкорлиги соҳасида қабул қилинаётган қонунларнинг аниқ бўлишига, барча учун тушунарли бўлишига ҳамда қонунларда тушунмовчиликлар, зиддиятлар бўлмаслигига асос бўлиб хизмат қилади.

Шу билан биргаликда ушбу принципнинг амалда қўлланилиши натижасида амалдаги қонунларнинг нотўғри талқин қилинишининг олди олинишига эришиш мумкин бўлади.

Таҳлил

Бизга маълумки, қонун ижодкорлиги жараёни бевосита қонун чиқарувчи ҳокимият орган томонидан қонунларни ишлаб чиқиш, амалдаги қонунларга ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш билан боғлиқ бўлган ҳамда ўз аҳамиятини йўқотган ёки аввалги қонуннинг ўрнига янги қонун қабул қилиниши билан олдинги қонунларни бекор қилиш билан боғлиқ фаолияти ҳисобланади ҳамда тартибга солиниши зарур бўлган муносабатларни аниқлаб олиш, қонун лойиҳасини тайёрлаш, уни муҳокама этиш, қабул қилиш ва эълон қилишни ўз ичига оладиган жараён ҳисобланади. Мазкур жараёнда ҳуқуқий аниқлик принципининг талабларига риоя этилиши муҳим аҳамият касб этади.

Биз сўз юритмоқчи бўлган ҳуқуқий аниқлик тамойилининг талаблари ҳам бевосита ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятининг белгиси сифатида намаён бўлади.

Бизнинг фикримизча ҳуқуқий аниқлик тамойилининг талаблари “ҳуқуқий давлатнинг элементи” сифатида майдонга чиқади ва давлатнинг ички ва ташқи функциялари фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишга ҳамда ҳуқуқий тартибга солиш механизмининг барқарор бўлишига йўналтирилади.

Инсон ҳуқуқлари бўйича европа судининг нуқтаи назарига кўра, агар норма етарли даражада аниқлик билан шакллантирилмаган ва натижада инсоннинг хатти-ҳаракатларини самарали тартибга солмаган бўлса қонун

сифатида тан олинмайди. Аниқлик қонун, шунингдек, қонун ҳужжатларининг амалда амалга оширилишини англатади ва *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*¹ асосий принципи бўйича - қонунни аналогия бўйича қўллашни тақиқлашни англатади .

Ҳуқуқшунос олим Клип Андренинг фикрича *Nulla poena sine lege certa* - аниқ бўлмаган қонун бўйича жазо йўқ. Жиноий ҳуқуқбузарликлар аниқ белгиланиши керак. Ҳуқуқий аниқликнинг бу тамойили олдинги талаб билан биргаликда ҳар бир фуқарога ўз ҳаракатларининг қонуний ёки ноқонуний хусусиятини олдиндан кўра билиш имконини беради. Бу тамойил Европада умумий қабул қилинган .

Йигирманчи асрнинг бошларидаёқ рус ҳуқуқшуноси И. А. Покровский таъкидлади: “Биринчи ва энг муҳим талаблардан бири ривожланаётган инсон шахси томонидан қонунга тақдим этилган, ҳуқуқий аниқлик талаби ҳисобланади .

Ҳуқуқий аниқлик принципи Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилигида киритилмаган янги принцип ҳисобланади. Бу принципнинг амалга киритилиши қонун ижодкорлиги соҳасида қабул қилинаётган қонунларнинг аниқ бўлишига, барча учун тушунарли бўлишига ҳамда қонунларда тушунмовчиликлар, зиддиятлар бўлмаслигига асос бўлиб хизмат қилади.

Шу билан биргаликда ушбу принципнинг амалда қўлланилиши натижасида амалдаги қонунларнинг нотўғри талқин қилинишининг олди олинишига эришиш мумкин бўлади.

Таниқли ҳуқуқ назарийчиси Густав Радбрух (нем.) ҳуқуқий аниқлик, адолат ва сиёсат тамойилини ҳуқуқнинг учта асосий устуни деб ҳисоблади. Бугунги кунда ҳуқуқий аниқлик принципи халқаро миқёсда қонун устуворлигининг асосий талаби сифатида эътироф этилган. Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотининг фикрича, қонун устуворлиги контсепцияси “биринчи навбатда ҳуқуқий аниқлик ва башорат қилиш манфаати йўлида қонун устуворлигига асосланган жамиятни таъминлаш зарурлигини таъкидлашга интилади” .

Қонун ижодкорлиги соҳасидаги ҳуқуқий аниқлик норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, хусусан, қонунлар ва улар асосида ривожланаётган ҳуқуқий муносабатларнинг барқарорлигида намоён бўлади. Натижада ҳуқуқий нормалар ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг барча соҳаларда аниқ ва бир хилда амал қилишига эришилади.

Ўзбекистон Республикасининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисидаги Қонунининг 55-моддасида норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни

расмий шарҳлаш тартиби белгиланган бўлиб, унга кўра, норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни расмий шарҳлаш норматив-ҳуқуқий ҳужжатда ноаниқликлар топилган, у амалиётда нотўғри ёки зиддиятли тарзда қўлланилган тақдирда амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари нормаларига расмий шарҳни Ўзбекистон Республикаси Конституциявий суди беради.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси палаталарининг қарорларига расмий шарҳни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг тегишли палаталари беради.

Қонуности ҳужжатлари нормаларига расмий шарҳни уларни қабул қилган органлар беради.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни расмий шарҳлаш жараёнида уларга нормаларни аниқлаштиришга қаратилган тузатишлар, ўзгартишлар, қўшимчалар киритилишига йўл қўйилмайди.

Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисидаги Қонунининг 85-моддасига асосан, Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси ва қонунлари нормаларини расмий шарҳлаш уларда нормаларнинг амалиётда нотўғри ёки зиддиятли тарзда қўлланилишига олиб келган ноаниқликлар топилган тақдирда амалга оширилади.

Хулоса

Бизнинг фикримизча ҳуқуқий аниқлик принципи талабларига риоя этилиши норматив-ҳуқуқий ҳужжатда ноаниқликлар имкон қадар бартараф этилишига, уларнинг амалиётда нотўғри ёки зиддиятли тарзда қўлланилиши ҳолатларини камайтиришга хизмат қилган бўлар эди.

Умуман олганда бугунги кунда айрим ҳолларда қонун ҳужжатларининг нотўғри қўлланилиши натижасида фуқароларнинг қонуний ҳуқуқлари ва манфаатлари бузилмоқда. Бунинг натижасида фуқароларимиз томонидан ўз ҳуқуқларини тиклаш бўйича йиллар давомида давлат органлари ва ташкилотларига ҳамда суд инстанцияларига қайта-қайта мурожаат қилишларига сабаб бўлмоқда.

Ҳуқуқий аниқлик принципи талабларига риоя этилиши норматив-ҳуқуқий ҳужжатда ноаниқликлар имкон қадар бартараф этилишига, уларнинг амалиётда нотўғри ёки зиддиятли тарзда қўлланилиши ҳолатларини камайтиришга хизмат қилган бўлар эди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Тошкент шаҳри, 1992 йил.

2. Ш.Сайдуллаев, Давлат ва ҳуқуқ назарияси, Тошкент-2018 йил.
3. Х.Одилқориев, Давлат ва ҳуқуқ назарияси, Адолат-2021 йил.
4. Л.Морозова, теория государства и права, Российское юридическое образование, 4-е издания.
5. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права. – 6-е изд., стер. – М., 2013.
6. Морозова Л. Правовая определенность как общеправовой универсальный принцип реализации права, Социально-экономические явления и процессы.
7. Бондарь Н. С. Правовая определенность – универсальный принцип конституционного нормоконтроля // Конституционное и муниципальное право. 2011. № 10.
8. Ўзбекистон Республикасининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисидаги Қонуни. ЎРҚ-682сон, 20.04. 2021 йил.
9. Ўзбекистон Республикасининг Конституциявий суди тўғрисидаги Конституциявий Қонуни, 27.04.2021 йилдаги ЎРҚ-687-сон.
10. Klip, André. Substantive Criminal Law of the European Union (англ.). — Maklu, 2011.
11. Maxeiner, James R. Some realism about legal certainty in globalization of the rule of law. Houston Journal of International law (Fall 2008).